

10. Towards the next technological transition: Commission presents EU strategy to lead on Web 4.0 and virtual worlds. URL: <https://fintechinsider.com.ua/yevrokomisiya-predstavyla-strategiyu-rozvytku-web-4-0-ta-virtualnyh-svitiv/>

11. The metaverse and its impact on human rights the rule of law and democracy. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/the-metaverse-impact-on-and-its-impact-on-human-rights-the-rule-of-law/1680ae6bce>

12. Artificial Intelligence (AI) companies in Web 3.0 in China. URL: https://tracxn.com/d/artificial-intelligence/ai-startups-in-web-3.0-in-china/_AFsVNL9QUiu3Dbgs_tkWOPfYAyTtIwVwWhcqAsi0Zs/companies

Опанасенко А.В.

здобувач PhD,

ДННУ «Академія фінансового управління»

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Тіньова економіка є однією з ключових загроз для економічного розвитку та фінансової стабільності багатьох країн світу. Вона підриває податкову базу, зменшує надходження до бюджету та створює нерівні умови для бізнесу. Для України ця проблема набуває особливого значення, враховуючи її значну частку тіньового сектору та потребу в пошуках додаткових джерел надходжень до бюджету без значного погіршення інвестиційного клімату та економічної активності.

Однією з основних причин існування тіньової економіки прийнято вважати податкове навантаження — рівень податків, що сплачується суб'єктами господарювання та населенням. Високі ставки податків, складність податкової системи та недостатня ефективність адміністрування податків часто змушують бізнес і громадян уникати легальної діяльності. Тому, пошуку балансу між забезпеченням фіскальних потреб держави та створенням сприятливих умов для економічної діяльності водночас із зниженням рівня тінізації є одним із ключових завдань для підвищення фінансової стійкості України та залучення інвестицій.

Оцінювання рівня тіньової економіки є складним завданням через саму її приховану природу. Саме тому немає єдиної загальноприйнятої методики, адже кожен підхід має свої обмеження та використовується в залежності від поставленої задачі та специфіки конкретної економіки. Загалом, підходи прийнято розділяти на прямі (опитування або перевірки податкових даних), непрямі (макроекономічні) методи та моделювання [1]. Серед найпопулярніших моделей, які також застосовує МВФ, є модель Dynamic General Equilibrium (DGE) та модель Multiple Indicators Multiple Causes (MIMIC). Ці моделі дозволяють враховувати як прямі, так і непрямі фактори, що впливають на тіньову економіку.

Згідно з оцінками МВФ, представленими у 2024 році побудованими на основі моделі DGE, рівень тіньової економіки у 2020 році значно варіюється між країнами світу. Найбільший відсоток неформального сектору економіки був зафіксований у Зімбабве (60,4 % ВВП), Грузії (58,2 %) та Нігерії (54,9 %). Україна, на жаль, займає шосте місце в цьому рейтингу з рівнем тіньової економіки 46,0 %, що вказує на серйозні недоліки в управлінні податковою сферою та регуляторній політиці [2].

У протиположності цьому, найменш «тінізованими» економіками є Швейцарія (7,9 %), США та Китай (по 8,0 % кожна), Люксембург та Австрія (по 9,1 %). Також серед лідерів із найнижчими показниками тіньової економіки перебувають Японія (10,2 %), Сінгапур (10,8 %) і Нова Зеландія (11,2 %), що підкреслює високий рівень прозорості економічної діяльності та ефективність державних інституцій у цих країнах.

Що ж спричиняє тінізацію економіки? Згідно дослідження Міжнародного Валютного Фонду (МВФ) є позитивний зв'язок між тіньовою економікою та безробіттям, корупцією і сіль-

ським господарством. Водночас, між тіньовою економікою та ВВП на душу населення, обсягом кредитування приватного сектору, податковим навантаженням, розвитком людського капіталу та регулюванням спостерігається негативний зв'язок. Ці взаємозв'язки є відносно стабільними з часом [3].

Неформальна економічна діяльність має різноманітні причини та наслідки, серед яких дослідники зі Світового банку виділяють такі [4]:

- обтяжливе регулювання (високі витрати на вхід до ринку, суворі трудові регуляції, високі податки, складні процедури тощо);
- низька інституційна якість (корупція, слабе верховенство права, відсутність підзвітності тощо);
- низький рівень людського капіталу;
- висока економічна нерівність;
- низький рівень довіри до інституцій;
- низька якість державних послуг (інфраструктура, соціальний захист);
- відсутність доступу до ресурсів (земля, кредит тощо);
- низький рівень моніторингу та забезпечення виконання регуляцій;
- індивідуальне прагнення до самостійної роботи.

Так само вони наголошують, що неформальна економічна діяльність має кілька потенційних економічних витрат: неоптимальні масштаби виробництва; низький рівень інвестицій; проблема «безкоштовного користувача» (надмірне використання державних благ, низький рівень збору податків); несправедлива конкуренція; низький рівень інновацій; велика частка бідного населення, незастрахованого від шоків доходів; працівники, які не захищені базовими стандартами безпеки.

Проте, податкове навантаження та якість податкового адміністрування є ключовими факторами, що пояснюють розмір тіньової економіки. Чим вище загальне податкове навантаження та/або чим нижчий рівень моніторингу й забезпечення виконання податкових зобов'язань, тим сильнішими є стимули до ухилення від сплати податків і недекларування зарплат.

Це підтверджується усередненими даними 28 досліджень, згідно яких збільшення ставок податків чи соціальних відрахувань має найбільший відсоток впливу 35–38 %, далі слідує податкова дисципліна — 22–25 % та інтенсивність регуляторної політики — 8–10 % [1].

Серед основних стратегій по зниженню тіньової економіки серед світового досвіду [5] для України можна імплементувати:

- спрощення податкових процедур — складність податкового адміністрування та надмірна бюрократія стимулюють ухилення від сплати податків. Розглянути спрощення оподаткування найманих співробітників або взагалі відмінити його для підприємств і перенести ці податки повністю на доходи фізичних осіб, а не розділяти на частку, яку платить фізична особа і частку, яку платить підприємство. Також приділити увагу спрощенню оподаткування та адміністрування малого і середнього бізнесу, адже в Україні досі не заповнена ніша між системою спрощеного оподаткування і звичайного, коли малий підприємець вже готовий перейти на вищий рівень, але все ще не готовий до викликів ведення великого бізнесу;
- цифровізація податкової системи — складність податкового адміністрування та надмірна бюрократія стимулюють ухилення від сплати податків. Також заплутаність системи стимулює корупцію у ній можливості тиску на білий бізнес. Сучасні системи визначення ризиковості транзакцій і рейтингів підприємств, і проведення перевірок на цих підставах без можливості ручного управління цим процесом можуть значно підняти довіру до податкових органів;
- податкові пільги на першому етапі для бажаючих формалізувати свою діяльність.

Отже, тіньова економіка залишається однією з головних проблем, що перешкоджає економічному розвитку та фінансовій стабільності України. Аналіз причин її розвитку показує, що основним чинником є високе податкове навантаження, поєднане зі складністю адмініст-

рування та низьким рівнем довіри до державних інституцій. Ця ситуація не лише зменшує податкові надходження до бюджету, але й створює нерівні умови для бізнесу, посилюючи економічну нерівність. Міжнародний досвід демонструє, що зниження податкового навантаження, спрощення процедур адміністрування, цифровізація податкових систем (у тому числі із застосуванням великих даних і штучного інтелекту) та боротьба з корупцією є ефективними інструментами скорочення масштабів тіньової економіки.

Література

1. Schneider, Friedrich, 2005, Shadow Economies of 145 Countries all over the World: What Do We Really Know?, CREMA Working Paper Series, Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA), <https://www.crema-research.ch/wp-content/uploads/2022/01/shadow-economies-of-145-countries-all-over-the-world-whatdo-we-really-know.pdf>

2. Elgin, C., M. Kose, F. Ohnsorge, and S. Yu. 2021. «Understanding Informality.» CERP Discussion Paper 16497, Centre for Economic Policy Research, London. <https://www.worldbank.org/en/research/brief/informal-economy-database>

3. Ben Kelmanson, Koralai Kirabaeva, Leandro Medina, Borislava Mircheva, Jason Weiss, 2019, «Explaining the Shadow Economy in Europe: Size, Causes and Policy Options», Working Paper No. 2019/278, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/12/13/Explaining-the-Shadow-Economy-in-Europe-Size-Causes-and-Policy-Options-48821>

4. Oviedo, Ana Maria; Thomas, Mark R.; Karakurum-Ozdemir, Kamer. Economic informality: causes, costs, and policies — a literature survey (English). World Bank working paper; no. 167. Washington, D.C.: World Bank Group. <http://documents.worldbank.org/curated/en/567571468331805356/Economic-informality-causes-costs-and-policies-a-literature-survey>

5. Awasthi, Rajul; Engelschalk, Michael. 2018. Taxation and the Shadow Economy: How the Tax System Can Stimulate and Enforce the Formalization of Business Activities. Policy Research Working Paper; No. 8391. © World Bank, Washington, DC. <http://hdl.handle.net/10986/29603>

Осецький В.Л.

*доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

Куліш В.А.

*доктор філософії
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Інновації в сучасній економіці стали не лише невід'ємною її складовою, а й обов'язковою і інституціональною умовами економічного розвитку. Україна належить до країн, які визнають важливість інновацій в умовах воєнного конфлікту та періоду післявоєнного відновлення. Війна створює значний тиск на інноваційну систему країн, що генерує зростаючий потік інновацій, які відповідають стратегічним потребам суспільства. Для теоретичного розуміння впливу війни на інноваційний розвиток важливо враховувати досвід інших країн. Наприклад, у післявоєнній Європі успіх економічного відновлення значною мірою залежав від впровадження плану Маршалла. Як зазначено в Плані Маршалла «Програма відновлення Європи», ключовою довгостроковою метою Плану було самозабезпечення європейських країн, тому американська допомога частково надавалася у вигляді прямих поставок промислових товарів, сировини та устаткування. Також великого значення мало набуття країнами, залученими до реалізації Плану, досвіду впровадження інноваційних технологій і методів реалізації виробництва, що дозволило підвищити продуктивність праці та перейти на якісно новий технологічний та управлінський рівень.